

Sztuchlik, Jolanta / Picha, Jadwiga

Literatura medyczna w zbiorach cieszyńskich lekarzy i farmaceutów XVIII/XIX w. : na podstawie zapisów proweniencyjnych w Bibliotece Leopolda Jana Szersznika w Cieszynie

Medycyna Nowożytna 9/1 - 2, 165-176

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ARCHIWOW I BIBLIOTEK

Jolanta Sztuchlik, Jadwiga Picha

Literatura medyczna w zbiorach cieszyńskich lekarzy i farmaceutów w XVIII/XIX w.

**Na podstawie zapisów proveniencyjnych
w Bibliotece Leopolda Jana Szersznika
w Cieszynie**

Biblioteka Leopolda Jana Szersznika jest najstarszym i najcenniejszym księgozbiorem wchodzącym w skład Książnicy Cieszyńskiej. Została założona przez rodowitego cieszyńszanina, który po ukończeniu cieszyńskiego gimnazjum jezuickiego w r. 1762 wyjechał na studia filozoficzne i teologiczne do Czech. Tam też wstąpił do zakonu jezuitów, a także postawił pierwsze kroki na polu pracy naukowej. W r. 1775 powrócił do Cieszyna, gdzie rozpoczął wszechstronną działalność jako pedagog, uczonek, kolekcjoner i działacz komunalny. W rok później został mianowany profesorem retoryki i poezji, a w 1786 prefektem cieszyńskiego gimnazjum katolickiego. Zgodnie z ideami epoki oświecenia starał się przyczynić do reformy szkolnictwa, odrzucał mechaniczne, pamięciowe nauczanie, abstrakcyjność treści nauczania i oderwanie od życia. Postulował łączenie teorii z praktyką i ćwiczeniami, pragmatyzm nauczania szkolnego, konieczność

nauki nowoczesnych języków oraz techniki i nauk przyrodniczych. Poglądy te wprowadzał w życie z dużym zaangażowaniem, głównie przez zakup niezbędnych pomocy naukowych, jak i wyprowadzanie uczniów poza mury szkolne. Postulował utworzenie w cieszyńskim gimnazjum nowoczesnej biblioteki, mającej stanowić odpowiedni dla uczniów i nauczycieli warsztat naukowy. Kiedy próby uzyskania na ten cel funduszy państwowych nie powiodły się, podjął decyzję o oddaniu do użytku publicznego własnej biblioteki, którą zaczął gromadzić jeszcze w czasie studiów w Czechach. Biblioteka L. J. Szersznika, otwarta w Cieszynie w 1802 r., stała się pierwszą biblioteką publiczną na terenie ówczesnego Śląska Austriackiego i jedną z pierwszych na obszarze obecnych ziem polskich.

Księgozbiór ten liczy w sumie ok. 15 000 woluminów dzieł drukowanych (w tym ponad 11 000 starych druków), 39 inkunabułów i 1000 jednostek ewidencyjnych rękopisów¹. Biblioteka ma charakter uniwersalny i zawiera książki ze wszystkich dziedzin wiedzy. Podzielona jest na 27 grup tematycznych i formalnych: *Biblia. Interpretes* (komentatorzy Biblii), *Patres* (ojcowie Kościoła), *Concilia* (sobory i synody), *Ascetae* (asceci), *Theologi* (teologowie), *Concionatores* (kaznodzieje), *Iuris periti* (prawnicy), *Philosophi* (filozofowie), *Medici* (lekarze), *Historiae naturalis scriptores* (przyrodnicy), *Oeconomici* (ekonomiści), *Mathematici* (matematycy), *Historici sacri* (historycy Kościoła), *Historici prophani* (historycy świeccy), *Geographi* (geografowie), *Historici litterarii* (historycy literatury), *Bibliographi* (bibliografowie), *Antiquitates typographicae* (paleotypy), *Antiquitates Romanae et Graecae* (starożytności rzymskie i greckie), *Grammatici* (gramatycy/filolodzy), *Lexica* (słowniki i językoznawstwo), *Critici et Pedagogici* (krytycy i pedagodzy), *Poetae* (poeci), *Rhetores* (mówcy), *Polygraphi* (wydawnictwa seryjne i periodyczne), *Manuscripti* (rękopisy). Poszczególne działy, oznaczone symbolami literowymi, są umieszczone na 33 drewnianych, wykonanych w klasycystycznym stylu regałach. W zależności od liczby woluminów, każdemu działowi przyporządkowany jest jeden, dwa lub trzy regały, na których książki ułożone są wg osiemnastowiecznego systemu porządkowania zbiorów bibliotecznych, od największych na dolnej do najmniejszych na najwyższej, dziewiątej półce. W nowej siedzibie Książnicy Cieszyńskiej, przy ul. Menniczej 46 w Cieszynie, biblioteka L. J. Szersznika w swym dawnym kształcie jest umieszczona w specjalnie zaprojektowanej, przeszklonej sali i udostępniona publiczności.

¹ K. Szelong, *Książnica Cieszyńska*, Cieszyn 1995, s.10.

W kolekcji L. J. Szersznika w dziale *Medici* znajduje się około 380 tytułów ksiąg medycznych wśród których poczesne miejsce zajmują dzieła klasyków medycyny starożytnej Galena i Hipokratesa oraz późniejsze nawiązania do nich i komentarze, a także dzieła słynnego XVI-wiecznego lekarza Theophrasta Paracelsusa². Wśród prac osiemnastowiecznych autorów dominuje tematyka ginekologiczno-polożnicza, epidemiologiczna i wenerologiczna. Tematem wielu ksiąg są uzdrowiska śląskie i leczenie ran. Są to dzieła o charakterze encyklopedycznym i poradnikowym, opracowania monograficzne i rozprawy doktorskie.

Proweniencja zbiorów medycznych jest bardzo zróżnicowana. Część ksiąg mogła pochodzić z biblioteki odziedziczonej przez Szersznika po dziadku, burmistrzu Cieszyna Janie Polzerze, część z dawnych bibliotek jezuickich, które po kasacie zakonu pozwolono przejąc jego byłym członkom. Pozostałe Szersznik gromadził drogą zakupu, wymiany a także darów. Wśród ofiarodawców znajdują się nazwiska cieszyńskiej szlachty, mieszczan, urzędników i lekarzy, którzy przekazali swe książki do biblioteki głównie w latach 1802–1807³. Jeżeli na książce nie było żadnych znaków własnościowych osób darujących swe zbiory, Szersznik sam skrupulatnie zapisywał daty nabycia i nazwiska ofiarodawców, wśród których na pierwszym miejscu należy wymienić barona Fryderyka Kalischa (1742–1818) właściciela licznych dóbr w okolicy Cieszyna, posiadacza wielu ksiąg i rękopisów, następnie barona Karola Cselestę (1730–1796) założyciela Celestinum, konwiktu dla synów ubogiej szlachty oraz hrabiego Johanna Larischa-Moennicha (1766–1821) starostę cieszyńskiego i Antona Gorgoscha (1765–1813), prawdopodobnie ucznia Szersznika, później profesora gimnazjum w Cieszynie. Z bliżej nieznanych lekarzy i farmaceutów, którzy ofiarowali lub sprzedali swe dzieła Szersznikowi, byli Martin Springer i Adolf Feiner. Z ich proveniencją w dziale medycznym znajduje się aż 26 dzieł. Pojedyncze egzemplarze opatrzone są notatką lub podpisem między innymi takich osób jak: Anton Ferdinand Schwartz, Johann Neomagus, J. Boulange, Franciscus Mayer czy Joannes Michael Kozuk.

W dziale *Medici* znajduje się 30 tytułów ksiąg należących do siedmiu cieszyńskich lekarzy i farmaceutów. Listę tę otwiera pochodząca z Wrocławia rodzina Cunradów, która poza sporządzaniem i sprzedażą lekarstw w Cieszynie brała udział w jarmarkach

² B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo w dawnych czasach*, „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1991 nr 15 s. 5.

³ K. Szelong, *Biblioteczne zbiory Leopolda Jana Szersznika*. [w:] *190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802-1992*, Cieszyn 1993, s. 42

w różnych miejscach obwodów cieszyńskiego, bielskiego i pszczyńskiego⁴. W dziale *Medici* biblioteki Szersznika znajduje się jedno dzieło należące prawdopodobnie do Karola Fryderyka Cunrada, który w czasach Elżbiety Lukrecji był w Cieszynie aptekarzem miejskim. Jest to praca Conrada Khunratha wydana w Hamburgu w latach 1614–1615 przedstawiająca metody destylacji i preparowania leków⁵. O tym, że książka należała prawdopodobnie do Karola Fryderyka Cunrada świadczyć może umieszczona na karcie tytułowej notatka następującej treści: Karolus Fridericus Chunjrady [?] Pharmacop[oeus]. Teschi[nensis].

Najwięcej, bo aż 12 książek znalazło się w księgozbiorze Szersznika z biblioteki Franciszka Olescha, który około 1759 r. był w Cieszynie lekarzem miejskim i okręgowym, a w roku 1760 przyjął obywatelstwo miasta⁶. Większość dzieł z księgozbioru Olescha pochodzi z wieku XVIII. Są to głównie publikacje w języku niemieckim. Książki te opatrzone są notatkami rękopiśmiennymi następującej treści: *Ex libris D Olesch*; *Ex libris D[octo]rs Olesch* lub ewentualnie *Ex libris Franc[iscii] Olesch Ph[ilosophi] et Med[icinae] Do[ct]oris*. Najstarszą książką należącą do doktora Olescha jest dzieło niemieckiego lekarza i chemika Johanna Rudolpha Glaubera, wydane przez Jana Jansoniusa w Amsterdamie w r. 1651⁷. Przedstawia ono opis nowej sztuki destylacji, czyli transmutacji metali, która bardzo długo była przedmiotem marzeń alchemików. Inną siedemnastowieczną książką ze zbiorów doktora Franciszka Olescha jest tłumaczenie na język niemiecki pracy „o rozmnażaniu człowieka, czyli o miłości małżeńskiej” autorstwa francuskiego doktora medycyny, profesora i dziekana kolegium w Rochelle, Nicolausa Venette. Dzieło to musiało być niezwykle poczytne, ponieważ wydawano je w Lipsku aż trzykrotnie, to znaczy w r. 1698, 1711 i 1738⁸. Franciszek Olesch miał w swoich zbiorach pierwsze lipskie wydanie, wydrukowane przez Thomasa Fritscha w 1698 r.⁹

Franciszek Olesch był również właścicielem pracy Bernardina Maennsa, która oprócz metod leczenia „zaaprobowanym sposobem

⁴ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo w dawnych czasach*, „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1991, nr 4 s. 5.

⁵ C. Khunrat, *Medulla destillatoria e medicina quartam aucta et renovata...*, Hamburg 1614–1615 (sygn. K IV 13).

⁶ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo...*, 1991, nr 17, s.5.

⁷ J. R. Glauber, *Furni novi philosophici sive Descriptio artis destillatoriae novae...*, Amsterdam 1651 (sygn. K IX 12).

⁸ C. G. Jöcher, *Allgemeines Gelehrtenlexicon*, 4. T. Leipzig 1751, szp. 1513.

⁹ N. Venette, *Von Erzeugung der Menschen*, Leipzig 1698 (sygn. K VIII 27)

i z Bożą pomocą” różnych zakaźnych chorób, między innymi dżumy, ospy i czerwonki, przedstawia sposoby przeciwdziałania zarazom¹⁰. Dzieło to wydał w 1708 r. w Monachium Matthias Riedl, a księgarz Wolfgang Kriner sprzedawał w swoich księgarniach w Halle i Salzburgu. Spośród innych książek, z podpisem Olescha należy wymienić wydane w Padwie w 1728 r. dzieło doktora filozofii i medycyny Ferdinanda Karla Weinharta na temat medycyny ogólnej¹¹.

W zbiorze książek F. Olescha znajdowało się też dzieło wybitnego niemieckiego lekarza i chemika, profesora uniwersytetu w Halle i lekarza na dworze królewskim w Berlinie Georga Ernsta Stahla. Praca ta opisuje sposoby leczenia według najnowszych zasad różnych chorób wewnętrznych. Została wydana w Lipsku przez Wolfganga Deera w r. 1729¹². Kolejna książka medyczna pochodząca z tegoż zbioru to wydane w 1736 r. przez Georga Christopha Webera w Norymberdze kompendium anatomiczne. Jego autor Lorenz Heister był profesorem zwyczajnym anatomii i medycyny w Helmstadt, członkiem towarzystw naukowych w Berlinie i Londynie, Towarzystwa przyrodniczego we Florencji, a także Leopoldyńsko-Karolińskiej Akademii Osobliwości¹³. Członkiem tej ostatniej był również autor kolejnej książki ze zbioru, Hermann Friedrich Teichmeyer, doktor i profesor zwyczajny medycyny, anatomii, chirurgii i botaniki w Jenie¹⁴, twórca pracy dotyczącej medycyny prawnej i sądowej, wydanej po raz pierwszy w Jenie w 1723 roku. Doktor Franciszek Olesch posiadał trzecie wydanie tej pracy z 1740 r.¹⁵ Nie był on jednak jej jedynym właścicielem. Z notatki rękopiśmiennej: *Spectat D[octo]ro Ignacio Urbani Cancellariae Directori Bilittii*, umieszczonej na odwrocie przedniej okładki, wynika, że pierwszym właścicielem woluminu był dr Ignacy Urbanus dyrektor kancelarii w Bielsku, a dopiero drugim cieszyński lekarz okręgowy, który oznaczył swą książkę taką informacją: *Hunc mihi D[oct]ori Olesch*. W końcu książka ta, prawdopodobnie w postaci daru od doktora Olescha, wpłynęła w 1802 r.

¹⁰ B. Männns, *Kurzer Begriff aller ins gemein gift- und contagiosen Zustanden...*, Halle, Salzburg, München 1708 (sygn. K IX 39).

¹¹ F. K. Weinhart, *Nucleus universae medicinae...* Editio secunda Patavina. Patavii 1728 (sygn. K.IX 9).

¹² G. E. Stahl, *Der medizinische Haupt-Schlüssel oder Gründliche Einleitung zur vernünftigen Cur aller innerlichen Krankheiten des menschliche Leibes...*, Leipzig 1729 (sygn. K III 12).

¹³ L. Heister, *Compendium anatomicum...*, 1. T. Nürnberg 1736 (sygn. K VI 19).

¹⁴ Deutsches Biographisches Archiv.

¹⁵ H. F. Teichmeyer, *Institutiones medicinae legalis vel forensis...* Editio tertia, priori multo emendatior. Ienae 1740 (sygn. K IV 3).

do księgozbioru Leopolda J. Szersznika. W tym samym roku do rąk Szersznika trafiła też z biblioteki Olescha książka hrabiego Kenelma Digbi, rycerza i królewskiego kanclerza w Wielkiej Brytanii wydana w 1740 r.¹⁶, która oprócz różnych sekretów natury odbywa jedną „cudowną tajemnicę leczenia ran bez dotyku” za pomocą witiolu, czyli oczyszczonego przez krystalizację i wysuszonego w ogniu siarczanu cynku. Ten niezawodny na rany środek, zwany również sympatycznym proszkiem, stosowano powszechnie od XVII wieku. Dopóki skład tego leku był okryty tajemnicą, wierzono w jego lecznicze właściwości, lecz kiedy został odkryty, zrezygnowano z jego stosowania¹⁷. Dzieło Kenelma Digbiego poleca również tak zwane „leczenie sympatyczne”, w którym zamiast zwykłych środków terapeutycznych stosowano różne amulety, talizmany albo prośby i zaklęcia.

Większość książek z księgozbioru Olescha pochodziła z oficyn niemieckich. Jedynym wyjątkiem była ozdobiona miedziorytami praca na temat wodnej puchliny autorstwa fizyka miasta Ołomuńca, doktora filozofii i medycyny Josepha Wolffa, wydana u Franciszka Hirnlego w Ołomuńcu w r. 1750¹⁸. W tym samym roku w Nordhausen wydana została kolejna książka należąca niegdyś do doktora Franciszka Olescha przedstawiająca przyczyny i sposoby leczenia podagry i wszystkich pozostałych rodzajów artretyzmu¹⁹. Jej autorem był doktor medycyny Johann Heinrich Wachsmuth. Wśród ksiąg medycznych Olescha nie zabrakło również przeznaczonego dla początkujących chirurgów podręcznika anatomii²⁰. Jego autor Christoph Heinrich Keil, doktor filozofii i medycyny oraz fizyk zwyczajny miasta Wunsiedel, opisał w nim tak dokładnie wszystkie części ciała ludzkiego, że można je poznać i odnaleźć nawet bez pomocy ilustracji.

Ostatnim dziełem medycznym ze zbioru Franciszka Olescha jest wydana w 1753 r. u Georga Menhardta w Steyer praca na temat dietyki przedstawiająca używanie i nadużywanie rzeczy potrzebnych dla utrzymania zdrowia i pokonania różnych chorób²¹. Autor pracy Johann Caspar Heyrenbach filozof i doktor medycyny był przeorem

¹⁶ K. Digbi, *Eröffnung unterschiedlicher Heimlichkeiten der Natur...* Franckfurt: Leipzig 1740 (sygn. K VII 20).

¹⁷ *Encyklopedia powszechna*. T. 27. Warszawa 1867, s. 464.

¹⁸ J. Wolff, *Casus medico-practicus asciticotympantitici exponens hydropem renalem...* Olomucii 1750 (sygn. K IX 24).

¹⁹ J. H. Wachsmuth, *Kurtze doch hinlängliche Untersuchung ob, wie und wodurch das Podagra und alle übrige Arten der Gicht aus dem Grunde zu heilen...*, Nordhausen 1750 (sygn. K VII 6).

²⁰ C. H. Keil, *Compendiöses doch vollkommenes anatomisches Handbüchlein...*, Augsburg 1751 (sygn. K VIII 15).

austriackiego klasztoru w Kremsmünster. Członkiem tego samego klasztoru był również pierwszy właściciel tej książki Johann Nepomuk Weylgoune (1718–1760), który w latach 1737–1755 był także prefektem w katolickim gimnazjum kapitulnym w Kremsmunster. Jako wykładowca gramatyki, poezji i retoryki zajmował się przygotowaniem uczniów do wystawianych w szkole przedstawień dramatycznych. Były to najczęściej sztuki o treści biblijnej, które Weylgoune po łacinie i niemiecku sam napisał i wydał drukiem²². Dzieło Heyrenbacha było w rękach Weylgoune tylko przez jeden rok, ponieważ w 1754 r. podarował ją doktorowi Oleschowi. Świadczy o tym umieszczona na wyklejce łacińska dedykacja: *Amico suo donodar a. d. 1754. P. Joan. Nep. Weylgoune Benedictins Cremifan...*

Kolejnym cieszyńskim lekarzem, który ofiarował swe książki Szersznikowi był Józef Singer. Pochodził on z osiadłej od kilku pokoleń w Cieszynie uprzywilejowanej rodziny żydowskiej²³. Urodził się w Cieszynie w 1751 r. W latach 1761–1767 uczęszczał do miejscowego gimnazjum katolickiego, po czym udał się na studia medyczne do Tyrnawy. Tam w 1775 r. na podstawie rozprawy o Hipokratesie (*Dissertatio medica sistens Morborum Nigrum Hippocratis*, Tyrnawa 1775) uzyskał tytuł doktora filozofii i medycyny. Po powrocie do Cieszyna został lekarzem Generalnego Wikariatu, Komory Cieszyńskiej i klasztoru Elżbietanek w Cieszynie. Prowadził prywatną praktykę lekarską wykonując jednocześnie badania i obserwacje naukowe. Napisał kilka prac z zakresu medycyny i chemii, za co między innymi, został nobilitowany z predykatem „von Wisogurski”. W 1787 r. przeniósł się do Galicji²⁴. Najstarszą książką ze zbiorów Józefa Singera były dzieła zebrane greckiego lekarza Claudiusa Galenus (Galena), wydane w 1549 r. przez Frobena w Bazylei²⁵. Bardzo ciekawe były losy tej książki. Pierwszym jej właścicielem był prawdopodobnie pochodzący z holenderskiej Niemwegi Johann Neomagus, doktor medycyny i filozofii. Świadczy o tym umieszczony na karcie tytułowej podpis: *Jo[annes] Katznis Nouiomagus*. Drugim właścicielem był doktor filozofii i medycyny z Würzburga Philipp Jacob Weygand, który zapisał ją Bibliotece w Złotoryi. Na odwrocie przedniej

²¹ J. C. Heyrenbach, *Medicus sui ipsius, theoreticus et practicus, seu exegesis diaeteticæ regiminis...*, Styrae 1753 (sygn. K III 11).

²² Deutsches Biographisches Archiv, s. 163–165.

²³ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo...*, 1991, nr 17, s. 5.

²⁴ J. Spyra, *Środowisko intelektualne Cieszyna w czasach Leopolda J. Szersznika*. [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznan*, Cieszyn 1998, s. 62.

²⁵ C. Galenus, *Opera quae ad nos extant omnia...*, Basileae 1549 (sygn. K I 3).

okładki znajduje się drukowana notatka informująca o tym fakcie. Trzecim właścicielem dzieł Galenusa był już Józef Singer, który przekazał ją do Biblioteki Szersznika, o czym poinformował sam Szersznik zapisując na karcie tytułowej następującą informację: *Bibliotheca Leopoldi Scherschnick Dono D. Singertianae de Vissogursky*. Mniej urozmaicona była historia następnej książki ze zbioru Józefa Singera. Była to dysertacja doktorska Morawianina Aloyisa Antona Etzela, wydana w Wiedniu w r. 1782 na temat hipochondrii²⁶. Pierwszym właścicielem dysertacji był Józef Singer, który na odwrocie okładki napisał: *Possesor D Singer 1782*, natomiast drugim nauczyciel gimnazjum jezuickiego w Cieszynie Karl Zeh, który przekazał ją do Biblioteki Szersznika.

Oprócz Franciszka Olescha i Józefa Singera zaszczytne miejsce wśród cieszyńskich lekarzy zajmuje także Józef Popp urodzony we wsi Stremplevec na Śląsku Opawskim w 1757 r. Początkowo kształcił się w Opawie, następnie w Wiedniu, gdzie w 1783 r. na podstawie pracy o kolce²⁷ uzyskał stopień doktora medycyny. Jego rozprawa doktorska jest jedyną z prac dyplomowych cieszyńskich lekarzy, jaka zachowała się w Bibliotece Szersznika. Również jego dyplom lekarski, pisany uroczyście na pergaminie, zachował się w cieszyńskim Archiwum²⁸. W 1786 r. Józef Popp został lekarzem obwodowym w Cieszynie. Przez wiele lat opiekował się też szpitalem bonifratrów. Oprócz codziennej pracy lekarskiej prowadził badania naukowe²⁹. Wydał drukiem dzieło na temat zarazy bydła, racjonalnej hodowli owiec i zwalczania zgorzeli zbóż³⁰. W 1795 r. za zasługi w dbałości o zdrowie miejscowej ludności został obdarzony tytułem szlacheckim z predykatem Poppenheim.

W pierwszej połowie XIX wieku w poczet lekarzy wpisany zostaje Leopold Bochenek. *Silesius Teschinensis* – takie określenie widnieje obok nazwiska tego medyka. Niewiele wiemy o jego działalności. W księgozbiornie L.J. Szersznika pozostawił 5 książek z własnym podpisem oraz 6 egzemplarzy swojej dysertacji doktorskiej, którą ogłosił na uniwersytecie wiedeńskim 27 sierpnia 1817 roku. Jest to rozprawa o nowotworze złośliwym podbrzusza, napisana w języku łacińskim,

²⁶ A. A. Etzel, *Dissertatio inauguralis medico-practica sistens morbum hypochondriacum...*, Viennae 1782 (sygn. K V 33).

²⁷ J. A. Popp, *Dissertatio inauguralis medico-practica De colica...*, Viennae 1783 (sygn. K VI 32).

²⁸ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo...*, 1991 nr 18 s. 5.

²⁹ J. Spyra: *Środowisko intelektualne...*, s. 62.

³⁰ J. A. Popp, *Opera veterinaria...*, W Brne [po 28 XII 1786].

wydana w Wiedniu przez Antona Schmida³¹. W swej bibliotece posiadał Leopold Bochenek prace, stanowiące kompendium XVIII-wiecznych kierunków doświadczalnych, takich jak patologia, fizjologia oraz inne z różnych dziedzin medycyny. Świadczy to o jego wszechstronności i dużej wiedzy lekarskiej. Wystarczy prześledzić książki z jego proveniencją. *Zasady fizjologii ludzkiej* – praca Georga Prochaska (1749–1820), profesora anatomii, fizjologii oraz chorób oczu działającego w Pradze, potem w Wiedniu³², to jedna z prac będąca w posiadaniu Bochenka, dalej znajdujemy dzieło Johanna Nepomuka Rusta, doktora medycyny, chirurga, położnika i okulisty, profesora Uniwersytetu Krakowskiego, pierwszego chirurga szpitala wiedeńskiego traktująca o charakterze, rozpoznaniu i leczeniu owrzodzeń³³. Kolejną pracą to *Teoria choroby czyli patologia ogólna* Philippa Carola Hartmanna, doktora patologii i farmakologii, profesora Uniwersytetu Wiedeńskiego³⁴. Dwie pozostałe książki wydane zostały w ramach serii: *Wybrana biblioteka medyczna albo zbiór nowych i najlepszych prac w nauce lekarskiej*. Pierwsza z nich omawia system lekarski Augusta Fryderyka Heckera, profesora medycyny, który poświęcił się praktyce lekarskiej w Frakenhausen, zaś od 1805 roku pracował w Berlinie w kolegium lekarsko-chirurgicznym³⁵, druga zawiera obserwacje Portala dotyczące suchot płucnych³⁶. Wszystkie prace wydane zostały w Wiedniu, prawdopodobnie pierwszym ich właścicielem był Leopold Bochenek, bowiem nie ma śladów wcześniejszej ich proveniencji, dalej zaś być może bezpośrednio od ich właściciela trafiły do szersznikowej biblioteki. Niestety oprócz podpisu „L. Bochenek”, nie znajdujemy żadnej informacji. Fakt sześciu egzemplarzy autorstwa Bochenka, które znalazły się w kolekcji Szersznika, sugeruje, iż być może sam autor ofiarował te oraz inne pozycje swego księgozbioru do cieszyńskiej biblioteki.

W tym samym czasie lekarzem miejskim w Cieszynie był doktor Johann Gottlieb Schimko. Na całym obszarze Księstwa Cieszyńskiego było już wtedy 12 lekarzy, 26 chirurgów, 7 aptekarzy i 120 akuserek.

³¹ L. Bochenek, *Dissertatio inauguralis medica de carcinomate uteri...*, Vindobonae [po 1817] (sygn. K V 28).

³² G. Prochaska, *Institutionum physiologiae humanae*, Viennae 1805. (sygn. K IV 28).

³³ J. N. Rust, *Helkologie oder über die Natur, Erkenntnis und Heilung der Geschwüre...*, Wien 1811 (sygn. K IV 26).

³⁴ P. C. Hartmann, *Theoria morbi seu pathologia generalis...*, Vindobonae 1814 (sygn. K IV 27).

³⁵ *Auserlesene Medizinische Bibliothek...*, T. 46, Wien (sygn. K III 25).

³⁶ *Auserlesene Medizinische Bibliothek...*, T.39, Wien 1804 (sygn. K III 23).

Istniały szpitale braci Bonifratrów i sióstr Elżbietanek³⁷. Do najczęściej występujących chorób wg ówczesnej terminologii należała cholera azjatycka, czerwonka, kretynizm, tyfus. Często są przypadki skrofulów, gruźlicy, kształtów nienormalnych i matołkowatych. Doktor Schimko był absolwentem studiów uniwersyteckich, pełnił też funkcję lekarza więziennego i stanowego, był lekarzem powiatowym Księstwa Cieszyńskiego.

W bibliotece L. J. Szersznika znajdują się 3 książki autorstwa Schimki, które autor ofiarował już po śmierci Szersznika bibliotece. Na książkach sporządzone są notatki potwierdzające ten fakt: *C. K Biblioth[ecae] Teschinit[ae] dono auctoris* lub *Bibliothecae C.R. Teschinentis obtulit auctor*. Na jednej z książek widnieje dedykacja dla ówczesnego kustosza cieszyńskiej biblioteki: *Clariss[imo] D[omi]no Profesori Heinrich o[btulit] A[uctor]*. Jeśli zaś chodzi o treść tych dzieł to pierwsza z książek wydana w Wiedniu w 1817 roku, w języku łacińskim jest zbiorem powinności i cech jakimi powinien charakteryzować się zdaniem doktora Schimki dobry lekarz³⁸. Pozostałe dwie pozycje przedstawiają metodę leczenia homeopatią, której twórcą był niemiecki lekarz Samuel Hahnemann (1755–1834). Schimko analizuje tą metodę w kontekście matematycznym, chemicznym i geologicznym³⁹. Prace te napisane w języku niemieckim, wydane zostały w Cieszynie przez cieszyńskiego drukarza Karola Prochaskę. Johann Gotlieb Schimko pracował w Cieszynie do 1832 roku, potem został przeniesiony do Znojma.

Listę cieszyńskich ofiarodawców, których zbiory znajdują się wśród ksiąg medycznych biblioteki Szersznika zamyka aptekarz Leopold Peter senior. W roku 1836 przejął on aptekę po swojej babce Jadwidze Goliasz i jej mężu Janie Goliaszu. „Apteka pod Czarnym Orlem”, której był właścicielem mieściła się na zachodniej pierzei rynku w Cieszynie, gdzie została przeniesiona z budynku ratusza po pożarze w 1830 roku. Apteka pozostawała w rękach Peterów przez 20 lat. Po śmierci Leopolda Petera seniora w 1848 roku była prowadzona przez kolejnych dzierżawców. W roku 1869 przejął ją mgr farmacji Leopold Peter młodszy⁴⁰. Leopold Peter senior przekazał Szersznikowi w 1805 roku 5 tytułów książek o różnorodnej tematyce. Charakter

³⁷ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie lecznictwo...* 1991 nr 19 s. 5.

³⁸ J. T. Schimko, *Systematicus officiorum medici conspectus*. Vindobonae 1817 (sygn. K V 27).

³⁹ Tenże, *Die Homöopatische Heilmethode in mathematischer und chemisch-geologischer Hinsicht...* Teschen 1829, (sygn. K. V 36), tenże, *Das Hahnemannsche System in mathematischer und chemisch-geologischer Hinsicht...* Teschen 1828 (sygn. K V 29).

⁴⁰ B. Poloczkowa, *Cieszyńskie apteki*. „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1988 nr 33 s. 5.

poradnikowo-encyklopedyczny ma wydana w 1757 roku praca stanowiąca zbiór wyszukanych spostrzeżeń z lekarskiej wiedzy i sztuki aptekarskiej⁴¹. W bibliotece L. J Szersznika znalazło się 9 tomów tego zbioru. Kolejne dzieła dotyczą dziedziny anatomii. Jest tu wydawnictwo opisujące budowę kości⁴² oraz *Odczyt o anatomii*⁴³ Ferdinanda Lebera, chirurga, lekarza anatomii, nauczyciela wyższej szkoły w Wiedniu. Dalsze książki to tłumaczona z języka francuskiego rozprawa o przypadkach, skutkach i leczeniu chorób wenerycznych⁴⁴ Franza Xawera Swediauera oraz *Podręcznik z wiadomości i leczenia krwotoków* Samuela Gottlieba Vogela⁴⁵. Tych kilka prac z biblioteki Petera świadczy o doskonałym przygotowaniu do funkcji aptekarza, który z pewnością niejednokrotnie służył fachową pomocą medyczną wykraczającą poza kompetencje farmaceuty. Wszystkie pozycje wydane w języku niemieckim opatrzone są notatką skreśloną ręką L. J Szersznika: *Dono D. Senato Leop. Peter 1805 Bibliothecae Scherschnickianae*.

Omówiona wyżej literatura należąca do cieszyńskich lekarzy i farmaceutów dostarcza sporej wiedzy na temat przygotowania i kompetencji medyków działających na Śląsku Cieszyńskim w końcu XVIII wieku i pierwszej połowie XIX wieku. W zbiorach wyżej wymienionych znalazły się prace wybitnych lekarzy i profesorów medycyny szczególnie austriackich i niemieckich opisujących najnowsze osiągnięcia we współczesnych im naukach medycznych, przekazujących swe doświadczenia i poglądy. Cieszyńscy medycy z pewnością tę wiedzę wykorzystywali w praktyce, często sami byli autorami komentarzy lub odkryć medycznych. Książki swe ofiarowali Bibliotece Szersznika, by służyły ich następcom.

⁴¹ *Sammlung auserlesener Wahrnehmungen aus der Arzney und der Apotheckerkunst...*, Franckfurt; Leipzig 1757 (sygn. K VII 28).

⁴² A. Schaarschmid, *Osteologische Tabellen...*, Berlin; Stralsund 1764 (sygn. K VII 27).

⁴³ F. Leber, *Vorlesungen über die Zergliederungskunst*, Wien 1778 (sygn. K VI 12).

⁴⁴ F. Schwechauer, *Vollständige Abhandlung über die Zufälle die Wirkungen, die Natur und die Behandlung der venerischer Krankheiten...*, Wien 1798 (sygn. K VI 10a).

⁴⁵ S.G. Vogel, *Handbuch zur Kenntniss und Heilung der Blutflüsse*. Stendal; Wien 1801 (sygn. K VI 34).

Medical literature in the collections of 18th–19th Century doctors and pharmacists in Cieszyn, on the basis of records kept at the Leopold Jan Szersznik Library in Cieszyn

Synopsis

The L. J. Szersznik Library was founded in Cieszyn in 1802. It was formed out of the book collection of I. J. Szersznik, a citizen of Cieszyn who was principal of the Catholic grammar school in Cieszyn from 1786. Today the Library has about 15,000 volumes, catalogued according to 27 thematic groups. The Medici section has about 380 medical works which once belonged to Szersznik and other citizens of Cieszyn – doctors, pharmacists, burgesses and noblemen.

The article provides their names and the titles and descriptions of some of the medical works that form part of the collection, together with a brief outline of their history, the biographies of their authors, and general content of the publication. In this way it provides information on the medical knowledge of Cieszyn doctors on the threshold of the 18th and 19th centuries.

Medizinische Literatur in den Sammlungen von Teschener Ärzten und Pharmazeuten des 18. und des 19. Jahrhunderts aufgrund von Ursprungsaufzeichnungen in der Bibliothek von Leopold Jan Szersznik in Teschen

Zusammenfassung

Die Bibliothek von L. J. Szersznik wurde in Teschen (Cieszyn) im Jahre 1802 eröffnet. Ihre Grundlage bildete die Büchersammlung von L. J. Szersznik, einem Teschener, seit 1786 dem Vorsteher des katholischen Gymnasiums in Teschen. Die Bibliothek verfügt zur Zeit über ca. 15.000 Bände, die in 27 thematischen Gruppen katalogisiert sind. Im Teil Medici befinden sich ca. 380 Titel von medizinischen Büchern, die seinerzeit Eigentum von Szersznik und von anderen Bewohnern von Teschen – von Ärzten, Apothekern, Bürgern und Adligen – waren.

Im Artikel werden ihre Namen und ihre Charakteristik sowie die Titel einiger der Büchersammlung geschenkten medizinischen Werke samt einem Grundriss ihrer Geschichte, einer Charakteristik ihrer Autoren und allgemeinen Inhaltsangaben genannt. Somit liefert dieser Artikel Informationen über den medizinischen Wissensstand der Teschener Ärzte Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts.